

Валерия КОНГАР
чугаалашкан.

Хүннүң медээлери

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫ БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол улустун артизи Надежда Краснаяга юбилейи-биле байырны чедирген.

Бодунуң 65 харлаан юбилейин Россияның болгаш Тываның улустун артизи, РФ-тин Өөредилге яамызының күрүнениң Маймонид аттыг классиктиг академиязының соло ыры кафедрасының эргелекчизи, профессор Надежда Красная демдеглел турар.

Ада-чурттуң классиктиг хөгжүмүнүн ол сылдызының албан-езуунуң байырлалы апрель 21-де Москвага болур. Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол аңаа байырны телефон дамчыштыр чедирген болгаш бүгүдө чүгле экини, быжык кадыкшылды, өөрүшкүнү болгаш бүзүрелди күзээн. Надежда Сер-

геевна Тываның болгаш Россияның чоргааралы дээрзин ол демдеглээн, ол—сураглыг ыраажы болгаш кайгамчык кижиги. Тываның хөгжүм уран чүүлүн пропагандалаарына, салым-чаянныгларны кижизидеринге улуг салышкынны Надежда Красная кириген дээрзин ол демдеглээн. Сураглыг ыраажының ачы-хавыязын бедии-биле үнелээш, аңаа Тываның дээди шаңналы—Тыва Республиканың Орденин тыпсыр деп шийтпир хүлээп алганын Чазак Даргазы дыңнаткан. Надежда Сергеевна чылыг күзээшкннер болгаш республика мурнунга ачы-хавыязын бедии-

биле үнелээни дээш өөрүп четтиргенин чүрээниң ханызындан илереткен.

Надежда Красная 1947 чылдың апрель 16-да Кызылга төрүттүнген. Москваның П.И. Чайковский аттыг күрүне консерваториязын 1971 чылда дооскан. Тываның күрүне филармониязынга — бир чыл, ССРЭ-ниң Улуг театрынга солистеп, дөрт чыл ажылдаан, Москваның күрүне филармониязында 31 чыл, Маймонид аттыг классиктиг академияда он чыл дургузунда башкылап турар.

Каш хонук бурунгаар, апрель 4-те оон өөнүн ээзи, Маймонид аттыг классиктиг академияның концертмейстер уран чүүлүнүн кафедра эргелекчизи, профессору Вадим Федоровцев база 65 харлаанын демдеглээн.

АКШАЛАНДЫРЫП ЭГЕЛЭЭН

Сөөлгү үеде болгулаан чер шимчээшкннериниң уржуктарын чайладыр талазы-биле хемчеглерниң акшаландырышкыны бистиң республикада эгелээн.

Ол халаптан үрелген черлерни септеп, катап кылыры-биле республиканың беш яамызынга болгаш ведомствозунга 112,65 млн. рубльди шилчиткен, ол дээрге федералдыг бюджеттен келген акшаның 30 хуузу-дур. Когааран хамаатыларга материалдыг дуза чедирери-биле Тываның Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызынче 14,8 млн. рубльди бүрүнү-биле шилчиткен.

Тываның девискээринге бол-

гулаан чер шимчээшкннериниң уржуктарын чайладырының хемчеглериниң саң-хөө хандырылгазынга Россия Федерациязының Чазаның курлавыр фондузундан 394,3 млн. рубльди тускайлаан дээрзин сагындыраал. Оларның 379,5 миллионун бузулган бажыңнарны, тудугларны септээринге, 14,8 млн. рубльди когааран хамаатыларга материалдыг дуза чедиреринге көргөн.

Катап тургузуушкун ажылда-

рын күүседире-биле 30 хуу аванс алган яамыларның болгаш ведомстволарның мурнунга тудуг керээлерин чарарын шалыпкын чорударын, ажылдың темпизин болгаш шынарын контролга алырын дааскан.

Амгы үеде материалдыг дуза алыкчыларының даңызын комиссия тодарадып турар. Амдызында Кызыл кожуундан 9 өг-бүлө (38 кижиги), Чеди-Хөлдөн—12 өг-бүлө (36 кижиги), Кызыл хоорайдан ниити саны 36 кижиги болуп турар 11 өг-бүлө кирген. Тожу болгаш Каа-Хем кожууннарның чагыргалары эргежок чугула документилерни кириген соонда ажыл доостур.

АЖЫЛЧЫН МЕРГЕЖИЛДИ АЛДАРЖЫДЫП ТУРАП

Тываның сайгарлыкчы чорук техникумунуң баазазына республиканың училищелериниң болгаш техникумнарның доозукчуларының профессионал олимпиадазы болуп эрткен.

Поварларның болгаш кондитерлерниң мөөрейи болган, аңаа уткуштур техникумунуң өөредилге мастерскаязынга ногааны болгаш кат-чимисти, сүт аймаан болгаш шоколад глазуриң элбээ-биле белеткеп каан турган. Профессионал мергежилдин олимпиадазынга киришкеннерниң теоретиктиг билиглерин болгаш практика кырынга ажылгаар аргаларын шылгаар, технологтуг чорудулгаларны күүседип, айыыл чок чоруктуң техника-

зын болгаш санитарлыг нормаларны сагып турарын жюри кежигүннери үнелээрлер.

Өөредилге шөлүнүн ээлери, доозукчу оолдар Шораан Санаа биле Павел Огнев олар олимпиаданың баштайгы үезинден-не эр кижилер аш-чемни багай эвес белеткеп шыдаарын бадыйтааннар. «Чодураа» деп тортту «Божья коровка» деп пирожное-биле кады белеткээш, Павел Огнев ийи шакты чарыгдааш, эки күүсеткен. Шо-

раанның ногаа гарнирлиг кылдыр белеткээни зразаны болгаш тырткан грушаны кулурга быжырганы технологиялар езугаар кылдырган болгаш дыка чараш хевирлиг болган деп, жюри кежигүннери үнелээнер.

Ол ышкаш Ак-Довурактың даг техникумунуң мастери Ариада Сотпа, Тываның тудуг техникумунда өөренип турар Ольга Иванова, Ак-Довурактан келген Оюмаа Куулар биле Шончалай Кара-Сал олар база тиилекчилериниң санынче кирген.

ТР-ниң албан-езуунуң сайтызындан.

БУРЯТ КЫС ТИИЛЭЭ

Апрель 15-те Кызылга чогаадыкчы аныянациялар аразында I «Адарган-2012» фенин иштинге «Мисс Азия Алма Матер-2012» болуп эрткен. Аңаа Алтай, Башкортостан, Даглыг Шория, Якут, Тыва, Казак республика болгаш Мурнуу Кореядан 13 даңгыналар ки-

Бир дугаарында киржикчилер бодун болгаш төлээлеп келгени республиказын таныштырып, оон дугайында видео-дамчыдылганы көргүскеннер. Дараазында — национал хеп көрүлдөзи. Үшкү мөөрей «Авангард костюм» Россияның төөгү чылынга турскаат-тынган. Оон даалгазы мындыг: уруглар хөй эвес үе иштинде янзы-бүрү материалдардан боттарының холу-биле XVII-XIX вектерде агайларның кедип чорааны идик-хевин кылып кедип, оларның овор-хевирин тургузар. Конкурс киржикчилери ол негелдени чайлыг күүседип, көрүкчүлери чогаадыкчы, тывынгыры-биле кайгаткан. Чараш кыстар мөөрейи уругларның дурт-сын, мага-бодун көөрү-биле эштер хептиг үнүүшкүннү база албан программаже кирир.

Бөүдөөда даңгынал Конгарның тургускан күүсеткен. А чогаадыкчы кыстар ырлап-танымчулга күүседип, хөселинге ойнап, уран чытызын бараалгаткан.

Конкурстун даалгалар соонда жюри кежигүннелди үндүргөн. «Мисс Азия» Бурят республика Арюна Бубеева чаалап алган. «Бирги вице-мисс 2012» — Башкортостан Абдулгазинова, «Ийги Азия-2012» — тыва кыс Ондар болган. Көрүкчүлелин Алтайдан Алина чаалап алган.

Айдигоо Чингис СААЯНЫҢ

Социал айты

ӨСКЕЛЕРНИҢ БЕРГЕ БАЙДАЛЫ — КИЧЭЭНГЕЙДЕ

Дүүн Кызылдың Эки турачылар кудумчунга, хоорайның төвүнге «Хөй-ниитиниң ажил-херээ» деп хөй-ниити организациязы амыдыралдың берге байдалына таварышкан, доктаамал чурттаар чери чок кижилерге халас аш-чем үлелгезин организа-застаан.

«Амыдыралдың амданныг аш-чеми» деп ачы-буян акциязын чүглө бо неделяда 4 дугаар чорудуп турары бо. Ажил-агый чок, кудумчу кезип чоруур, чаас-каанзыргай чуртталгалыг хамаатылар бо хөй-ниити организациязының ажилдакчыларын четтикпейн манаарлар. Буянынниң организацияның кежигүннериниң чугаалап турары-биле алырга, мындыг хевирлиг ачы-буян акцияларын эр-тиреринге организацияның кежигүннери боттары акша-төгериин салышкаш, бажыңнарынга чемни кылгаш, чединмес улуска үлөп турар. Оон аңгыда чурттакчы чон,

хуу сайгарлыкчылар, база эвээш-биче-даа болза, дузазын көргүзүп турары өөрүнчүг. «Ылаңгыя кыжын соокта чер кезип чоруур кижилерге аажок берге, нарын үелер болур. Ынчангаш оларны, чаңгыс катап-даа болза, тоттур чемгерип каары улуг буян-дыр»—

деп, олар чугаалап турар. Неделяның средада, улуг-хүнде аш-чем үлелгези болур. Ол хүннерде чемненип алыр күзөлдиглер аңаа чыгып келирлер.

Бо удаада морковьтук картофель биле имбирь дээш хоолулу ойттардан хайындырган индий улустун суксунун үлөп турар болду. Эртип бар чораан улус база сонуургап, ук аш-чемни чип, суксунну ишкеш, кым кашты шыдаарыл, акшазын буян болуру-биле өргүп турарын чоргаарал-биле көрүп тур мен.

«Хөй-ниитиниң ажил-херээ» деп буянынниң организацияның удуртукчузу, журналист Маргарита Самбуунуң удуртулгазы-биле 15-20 хире кижиге чер кезип чоруур улуска боттарының эңерелдиг сеткили-биле ачы-буянын көргүзүп, оларны изиг шай, амданныг аш-чем-биле өөртүп турары канчаар-даа аажок

өөрүнчүг болбастың аргазы чок.

Организацияның кежигүнү Денистин чугаалап турары-биле алырга, бо удаада 100 ажыг бичии сава-ларда аш-чемни белеткеп кылган. Олардан чүглө 10 хире сава арткан. Солун садып турар үгекчигеш кыдында кудумчу кезип чоруур кезек кижилер олурупкан, халаска алган аш-чемин улуг өөрүшкү-биле чип олурар болдулар.

ТР-ниң Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының дыңнатканы-биле алырга, доктаамал чурттаар чери чок улустун социал аарыгларын илередип, ону болдур-базы-биле база мындыг янзылыг хемчеглерни ап чорудуп турар. «Социал десант» акциязын чорударының дугайында бодалды республиканың өг-бүлөгө болгаш уругларга социал дуза чедирер төвү «Деткимче» болгаш Кызыл хоорайның мэриязы идип үндүргөн.

Мындыг янзылыг хөй чорудуп турар үеде бомжтарның хөрээн т олардан хан анализин СПИД аарыгларны илер хыналданы чоруткан десант» акциязынга р ның туберкулезка уду сери, кеш аарыгларын болгаш халдавырлыг эмнелгелери идепкейлиг Ук акцияларның иштин кезип чоруур хамааты хепти база халас алган.

Чырык чер кырып амытан шупту бир дем бис. Өскелерниң берге б кичээнгеи салып, ола линиң ханызындан дуза зүп чоруур буянынгылар херээн деткири —кижи хүлээлгези. Ол дээрге чоруктуң бир херечизи Алдынай БАД

болур. Ындыг таварылгада сонгукчу бюллетень долдурары-биле, электронуг бадылаашкыга киржири-биле дуза херегеп турарының дугайында бодунуң күзелин комиссияга дыңнадыр. Ынчан сонгукчулар даңзызының чогуур одурунга (одуругла-рынга) сонгукчуга дуза чедирип турар кижи-нин фамилиязын, адын, адазының адын, паспортунуң азы паспортун солуп турар документизиниң сериязын болгаш дугаарын айтыр.;

12) 49-ку чүүлге:

- а) 5-ки кезекте «дөрт» деп сөстү «алды» деп сөс-биле солур;
б) дараазында уткалыг 11' кезекти немээр:

«Тыва Республиканың онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың март 14-те хүлээп алган

1 чүүл

1996 чылдың декабрь 9-та № 645 «Тыва Республиканың онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга (Тыва Республиканың хоойлужудулгаларының чындзы, 2001 чыл, № 2, 37 чүүл; «Тувинская правда», 2004 чылдың январь 22-де; 2005 чылдың март 15-те; 2007 чылдың ноябрь 3-те; 2008 чылдың декабрь 4-те; 2009 чылдың апрель 9-та, август 1-де; 2011 чылдың апрель 12-де; «Шы», 2004 чылдың январь 29-та; 2007 чылдың ноябрь 1-де; 2008 чылдың декабрь 9-та; 2009 чылдың апрель 21-де, август 11-де; 2011 чылдың апрель 9-та) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 6-гы чүүлдүң 2-ги кезеэн дараазында эдилге-биле бижири:

«2. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин күрүне кадастрын бойдус-камгалал фондузунуң байдалына үнелел бээр, ол девискээрлеринин четкизин хөгжүдөр перспективаларын тодарадыр, онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаар болгаш ажыглаар талазы-биле күрүне хайгааралының үр-түннелин бедирер сорулгалар-биле, а ол ышкаш республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинин планнаашкынын кылып турда, ол девискээрлеринин учедун кылып сорулгалар-биле кылып чорудар.»;

2) 5 кезектин адын дараазында эдилге-биле бижири:

«V кезек. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин камгалалын организастаары»;

3) 23-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«23 чүүл. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаар болгаш ажыглаар талазы-биле күрүне хайгааралы болгаш контролю

1. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаарын болгаш ажыглаарын күрүнениң талазындан хайгаараарының сорулгалары дээрге, долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле Федералдыг хоойлужудулга-биле дүүштүр болгаш Россия Федерациязының аңаа дүүштүр хүлээп ал турары өске-даа нормативтиг хоойлудурум актылары-биле, бо Хоойлу-биле

«11'. Бир эвес сонгукчу инвалид болгашының хараазы-биле азы кадыының байдалы-биле бюллетеньге ат салыр азы бюллетенин боду долдурар аргазы чок болза, ол бо Хоойлунуң 47-ги чүүлүнүн 11-ги кезээ-биле доктааткан чурум езугаар өске сонгукчунуң дузазын ажыглаар эргелиг.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың март 31

№ 1238 ДХ-1

болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле дүүштүр доктааткан негелделерин юридиктиг эргелиг черлеринин, оларның удуртукчуларының болгаш өске-даа албан-дужаалдыг кижилеринин, хуу сайгарлыкчыларның, оларның бүрүн эргелиг төлээлеринин (моон ыңай — юридиктиг эргелиг черлер, хуу сайгарлыкчылар дээн) болгаш хамаатыларың хажыдарын сагындырары, илередири болгаш доктаадыры болур, оларга дараазында чүүлдер хамааржыр:

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин режим;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин кызыгаарларында турар чер участоктарын, бойдустуң курлавырларын болгаш өске-даа шимчевес объектилерни ажыглаарының онза тускай хоойлу-дүрүм чуруму; камгалал зоналарының, округтарның онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин санитарлыг азы даг-санитарлыг камгалалының чуруму.

2. Республика ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринге онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаарының болгаш ажыглаарының талазы-биле күрүнениң талазындан чорудар хайгааралды, долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагыргазының бүрүн эрге берген органы болгаш ооң эргезинде турар күрүне албан черлери, Тыва Республиканың Чазаның доктааткан чурум езугаар, олар долгандыр турар хүрээлелди камгалаар дугайында Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле дүүштүр регионда күрүнениң экологтуг хайгааралын боттандырып тура күүседир.

3. Республика ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринге онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин ажыглаарының болгаш камгалаарының талазы-биле күрүнениң талазындан чорудар хайгааралды Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органнарының болгаш оларның эргезинде турар албан черлеринин бойдус камгалалының талазы-биле күрүне инспекторлары болгаш регионалдыг ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаар тала-

зы-биле күрүне инспекторлары болуп турар албан-дужаалдыг кижилер боттандырар.

4. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин кызыгаарларында турар чер участоктарын (акваторийлерни) ажыглап турар кижилер болгаш ону эдилеп турар кижилер ында тургускан онза камгалалдыг чурумун сагыыр болгаш ону үрээни дээш административтиг, кеземче база хоойлу-биле доктааткан өске-даа харысалганы алыр.;

4) 24-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«24 чүүл. Республика ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаарының болгаш ажыглаарының талазы-биле күрүнениң талазындан чорудар хайгааралды боттандырып турар органнарың албан-дужаалдыг кижилеринин эргелери

1. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаарының болгаш ажыглаарының талазы-биле күрүнениң талазындан чорудар хайгааралды боттандырып турар албан-дужаалдыг кижилер дараазында эргелерлиг болур:

юридиктиг эргелиг черлеринин, хуу сайгарлыкчыларның болгаш хамаатыларның онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында хоойлужудулганың негелделерин сагып турары-биле холбашкан медээлерни болгаш документиленни айтырар болгаш алыр;

хыналда чорударының дугайында күрүне хайгааралын чорудар органнарың (бойдус камгалалының талазы-биле албан черинин) удуртукчунуң (удуртукчунуң оралакчызының) дужаалының (айтышкынының) хоолгазын база албан-ажылының шынзы-дылгазын көргүскөш, онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар бажыңнарже, оран-саваларже, улуг тудугларже болгаш ыңдыг хевирлиг объектилерже моондак чокка кирер, оларның хыналдаларын кылып, а ол ышкаш шинчилелдерни, шенелделерни, экспертизаларны, истелгелерни болгаш контролю талазы-биле өске-даа хемчеглерни чорудар;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында хоойлужудулганың негелделеринин илереттинген хажыдышкынарнын чайладырының дугайында, дириг амытаннарга, үнүштерге болгаш долгандыр турар хүрээлелге хора чедирерин болдурбазын хандыраар талазы-биле хемчеглерни чорударының дугайында, онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин чурумнарын сагырының дугайында бижимел айтышкынарны юридиктиг эргелиг черлерге, хуу сайгарлыкчыларга болгаш хамаатыларга бээр;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында хоойлужудулганы хажытканы-биле холбашкан административтиг хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында протоколдарны тургузар, айыттыгган хоойлу-дүрүм үрээшкннеринин дугайында херектерни көөр болгаш ыңдыг хевирлиг хажыдышкынарны баш бурунгаар болдурбазының талазы-биле хемчеглерни алыр;

төлээлеттирген органнарже онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында хоойлужудулганы хажытканы-биле холбашкан материалдарны кем-херек үүлгедиишкннинин демдектеринге хамаарыштыр

кеземче херээн оттурарының, айтырылганы шийтпирлээр-биле хамаатыларга болгаш юридиклиг черлерге доктааткан чурум нерин кылганының уржуундан онзалдыг бойдус девискээрлеринге ген когаралды катап тургузары-б хөрөңги тыртарының дугайында кириер;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринге бойдус ажыггалын болгаш камгалал зоналарына өске-даа а дулганы боттандырар эргезин хирулгалар-биле юридиктиг эргелиг хуу сайгарлыкчыларның докуме айтырар;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин режимин үрээн хамаатылар болгаш ыңдыг хамаатыларны хоо камгалаар органнарже чедирер; онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринге болгаш оларның камгалалдыг транспорт херекселдерин ба тыларның хууда идик-хевинин хы чорудар;

онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында хоойлужудулга хамаатыларның хоойлудан даши дусту ажыглаанының түннелинде а дукциязын болгаш дериг-хер транспорт херекселдерин болгаш чогуур документиленни хавыраар.

2. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалаар талазы-биле инспекторларын албан-ажыл хүлээ күүседип турда форма хеп-биле тускай камгаланыр дериг-херексел хандыраар, олар хоойлужудулга-биле түр республика бюджетинин акцизизинден ыяап-ла социал камгал турар уjurлуг.

3. Тус чер ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин камгалалын боттандырып турар ажылдакчылар инспекторлары ышкаш, шак-ла ыңдыг черлериг болур. Айыттыгган ажылдакчы камгаладылгазын тус чер бюджеттен акша-хөрөңгизинден боттандыраар.

4. Онза камгалалдыг бойдус девискээрлерин камгалалдыг камгалаарының болгаш ажыглаарының талазы-биле күрүне талазындан х чорудар органнар болгаш бойдус камгалалының талазы-биле күрүне албан долгандыр турар хүрээлелге бол компонентилеринге онза камгалалдыг девискээрлеринин дугайында хоойлужудулганың негелделерин үрээшкннеринин дугайында хоойлужудулганың негелдеге ыштыр түннел бээр-биле бодуну налы-биле кеземче херээнге киржил, азы болза ол ажылга киржил суд чуруму-биле келдирткен боол.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың март 31

№ 1242 ДХ-1

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың күрүне албан черлеринин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында

2011 чылдың декабрь 30

№779 Кызыл хоорай

1996 чылдың январь 12-де «Коммерция эвес организацияларның дугайында» №7-ФХ Федералдыг хоойлунуң 9.1 чүүлүнүн 3 кезээне дүүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Дараазында чүүлдерни бадылаар:

Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черинин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында дүрүмү;

Тыва Республиканың казна албан черлеринин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында дүрүмү;

Тыва Республиканың автономнуг албан черлеринин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында дүрүмү.

2. 2008 чылдың декабрь 18-те Тыва Республиканың Чазаның «Тыва Республиканың автономнуг албан черинин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында дүрүмү бадылаарының дугайында» №755 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

3. Бо доктаал ону албан-езузу-биле парлаан хүнден күштүг болуп кирер.

4. Муниципалдыг албан черлеринин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылга органнарының боттандырыларының чурумун тургузуп турар муниципалдыг эрге-хоойлу актыларын ажилдап кылырын болгаш бадылаарын Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнарынга сүмелээр.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың декабрь 30-де №779 доктаалы-биле бадылаттынган

Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черинин тургузукчу хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының дугайында дүрүм

1. Тыва Республиканың күрүнениң бюджет албан черинин (моон сонгаар—бюджет албан чери дээр) тургузукчу хүлээлге-

лерин болгаш бүрүн эргелерин Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагырга органнарының боттандырыларының чурумун бо

дүрүм тодарадып турар.

2. Бюджет албан черинге хамаарыштыр хүлээлгелерни болгаш бүрүн эргелерни, (бир эвес Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазында өске чүүлдер көрдүмнээ болза) Тыва Республиканың күсекчи эрге-чагыргазының ол албан чери эргезинде турары төлээлеткен органы (моон сонгаар—Тургузукчу дээр) боттандыраар.

3. Тургузукчу доктааткан чурум езугаар:

а) бюджет албан черин тургузуп, эде организастап, хевирин өскертп азы дүжүрүп турда ооң тургузукчунуң хүлээлгелерин болгаш бүрүн эргелерин күүседир;

б) Тыва Республиканың Чазаның доктаадып тургускан чурумун езугаар бюджет албан черинин уставын, а ол ышкаш олче кирип турар өскерилгелерни бадылаар;

в) бюджет албан черинин удуртукчуну томуйлаар (бадылаар) болгаш ооң бүрүн эргелерин соксадыр, а ол ышкаш, бир эвес организацияның ажил-чорудулгазының чогуур адырынга федералдыг хоойлулар езугаар удуртукчуну томуйлаарының болгаш ооң бүрүн эргелерин соксадырының болгаш (азы) ооң-биле күш-ажыл керээлерин чарырының болгаш үзеринин өске чуруму көрдүмнээ болза, ооң-биле күш-ажыл керээзин чарар болгаш үзэр;

г) уставында ооң кол ажил-чорудулгазы кылдыр кириген ажил-чорудулганың хевирлеринге дүүштүр юридиктиг черлерге болгаш тус-тус кижилерге күрүне ачы-дузазын

чедиреринин (ажылдар кылырының) даалгазын (моон сонгаар—күрүне дээр) тургузар болгаш бадылаар;

д) күрүне даалгаларының күүсөлдү саң-хөө хандырылгазын боттандыраар;

е) тургузукчунуң бюджет албан чыгыгылааны азы ыңдыг өнчү-хөрөңгидып алыр кылдыр тургузукчунуң талааны акша-хөрөңгизинин күсели-биле Республиканың чер болгаш өнчү-хараылааларының талазы-биле төлээ органы-биле (моон сонгаар—төлээ орган дээр) дугуржуга езугаар сатп онза үнелиг өнчү-хөрөңгинин сонгаар—онза үнелиг өнчү-хөрөңгиданзыын тодарадыр;

ж) бюджет албан черинин улуг өр чүүлдер садып алырын 1996 чылдың 12-де «Коммерция эвес организацияларның дугайында» №7-ФХ Федералдыг хоойлунуң 9.2 чүүлүнүн 13 пунктузунда доктаадыгускан негелделерге дүүштүр баш боогаар дугуржур;

з) бюджет албан черинин киржик биле улуг өртөктиг чүүлдер садып ал 1996 чылдың январь 12-де «Коммерция эвес организацияларның дугайында» №7-ФХ Федералдыг хоойлунуң 27 чүүлүнде доктаадыгускан негелделерге дүүштүр сому барын деткиринин дугайында шийтп хүлээп алыр;

и) бюджет албан черинин ажил-дулгазының кол хевиринге хамаар күрүне даалгазында доктаадып турар

ачы-дузазын ап турар хереглекчилерге м
салыг информацияның ол чепсээниң чед
турарын Тургузукчу барымдаалаар уж
луг.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ПРОЗАСЫНЫҢ ДЕЛЕГЕЙИ

• М.Дуюнгарның 60 харлаанынга

2012 чыл тыва культураның төөгүзүнге алдын үжүктөр-биле кири бижиттинер дээрзинге чигзиниг чок, чүге дээрге бо 2012 чылды Тыва чогаал чылы кылдыр чарлаан. Ол дээрге тыва чонга, чогаалга, чогаалчыларга улуг хүндүткел болгаш идегел. Ол апрель 10-да Тываның Национал музейинге "Литературлуг Тыва" деп делгелге-биле ажыттыгган. Аңаа Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол киржип, чогаалчыларга байыр чедирип, онзагай чылдың сорулгалары-биле таныштырган.

Бистер, делегейде дың чаңгыс Тываның Күрүне университетинин филология факультетинин тыва филология болгаш ниити дыл кафедрасының башкылары, студентилери, ол байырлалды уламчылап, Тываның бир онзагай салым-чаянныг чогаалчызы М.М. Дуюнгарның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазынга тураскаадып, "Чуртталгамның дээди сүзүү — чуртум биле чонум чүве" деп литературлуг байырлалды эрттирдис.

М.Дуюнгар — тыва литератураның төөгүзүнге бот-тускайлаң, чаарткычы, мөңгө омур-хевирлерни чуруп, тыва прозаны байыдып, ханы истерни арттырып каан чогаалчыларның бирээзи. Ол бодунуң "Хөлгелер" деп номунда "Автордан" деп эгеде чогаалчы кижиге хамаарыштыр дараазында бодаалын илереткен: "Ниитилел амыдыралыңа өскерлишкинер, эргил-делер турза-даа, чогаалчы кижиге бодунуң үезиниң төлү, хамаатызы болуп арттышаан, оон-биле чергелештир ол бир-ле дугаарында чоннуң үзел-бодалының, күзел-чүткүлүнүн илередикчизи болуп артар". Ол бодаалын автор "Сени билдим, акым" тоожузу болгаш дөртөн ажыг чечен чугаалары, хөй санныг шүлүктери-биле бадыткап шыдаан. Бижээн чогаалдарының тематиказы янзы-бүрү: ынакшыл, национал чоргаарал, бой-дус камгалалы, көдээ амыдырал, репрессия, ынчалза-даа мөзү-шынар темазы кол черни ээлеп турар.

М. Дуюнгарның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы ажык-чарлыг үеде эгелээн болгаш оон мурнунда чажыт чораан темаларны ол дидими-биле ажыдып, амыдыралда янзы-бүрү социал айтырыгларны көдүргөн. Ону оон "Бөрү дүнү", "Кандыг хайга алыстың, оглум?", "Авам тону", "Бырлаңмаа угбай", "Мөчөк ирей", "Орукка" дээш, оон-даа өске чогаалдары херечилеп турар.

Литература амыдыралдың көрүнчү болган төлээде, ажык-чарлыг үе-биле деңге хоруглуг, шоолуг-ла чырыттынмайн турган наркомания темазын М.Дуюнгар дидими-биле "Кандыг хайга алыстың, оглум?" деп чечен чугаазында ажыт-чажыт чокка, коргунчуг кылдыр көргүскен. Автор боду эмчи кижиге болгаш, наркотиктерниң тывылдылары хоозун "өңнүг" делегейни чуруп көргүскени, оон төңчүзүнде хилинчектиг далып курлуушкуннарны бижээни чедимчелиг. Наркоманнар Петр Амосов биле Ваяның коргунчуг үүлгедиглерин номчукчу кижиниң эът-кежи сооп, килеңи хайнып кээр кылдыр дамчыдып шыдаан: "Кижиге бүрүзү далар аарыг соонда миннип келген кижиге дег, соок дер дүжүп ал-ла шаг чок апарган олургулаар. Карактарының шоглары шилденчек, сээдензиг...". Ынчангаш "Кандыг хайга алыстың, оглум?" деп чогаал Петр Амосовтуң омур-хевирин дамчыштыр наркоманияның салдарын көргүзүп, аныяк салгалга өоредиглиг, оларны ыңдыг коргунчуг орукке кирбезин кичээндирип, ниитилелче кыйгыны салып турар чогаал деп санап турар бис.

"Бөрү дүнү" — социал айтырыгларның бирээзи арагалаашкынны сойгалап көргүскен чогаал. Ук чогаалда арагалаашкынның хайы-биле эңне коргунчуг кем-херек үүлгедиглигин өлүрүшкүн болган. Чогаалдың кол маадырларының бирээзи Конгар арганы билбестедир ижил алгаш, кадайының ат-алдарын камгалаар дээш эндегни кылыр. Оон орай миннишкини, өскелерге езулуг-ла кичээндириг,

сагындырыг болуп турар. Ону автор мынчаар дамчыткан: "Ох! Ынчан ыт ишпес кара сугну амзаваан бооругайлар. Амыдыралы, ажы-толү, ат-алдары муңгаралга, муңзаашкынга тавартпайн, арын-нүүрү арыг орбастар бе? "Араганың кырынга чам үнер" деп кымны чону сагындырып, кичээндирип келчик?". Ол, шынап-ла, ыңдыг, ону амыдырал бадыткап каан.

Мөзү-шынар темазы авторнуң проза чогаалдарында кол черни ээлеп турар. Каржы сеткил, ажырымчы чорук, кижилерниң доң баарлыгын "Орукка", "Бырлаңмаа угбай", "Дүнеси аалчы", "Ийи аалдың оглу" деп чечен чугааларында чиди-биле көдүргөн. Ылаңгыя "Бырлаңмаа угбайда" кижилерниң бот-боттарынга хамаарылгазын, бистиң аравыста бо хүнде чурттап чоруур бөдүүн кижиниң омур-хевирин дамчыштыр оларга бистиң хамаарылгавысты килең-биле бижээн: "Бырлаңмаа ышкаш чер кезип, хоначалап чоруурлар чаңгыс эвес. Ынчалза-даа бистер ыңдыгларны хүннүң чыгыгы көрүп, эскерип чоруур кижилер кайда барган бис? Сеткил-чүрээвистин буянныг хоонү чидип, оон дүвүрел соп ыстап кээр сээни кайы чапта дөгейлигип, киржелип калганы ол? Эх, үе, үе..." дээн одуруглар кижиге бүрүзүн бодандырып келир.

Тыва культурага, тыва дылга, национал чоргааралга хамаарышкан бодаалдарны "Авамның тоңу", "Чунар-бажыңга", "Авамның ырылары" дээш, оон-даа өске чечен чугааларында тода илереткен.

Амгы үеде, уруглар чогаалының сайзыралы чогуур деңгел албайн турар үеде, М.Дуюнгарның өөреникчилериниң омур-хевирин дамчыштыр өоредилге темазын чедимчелиг бижээн чогаалдары көскү черни ээлеп турар. Чогаалчының уругларның хар-назынынга дүүшүр бижээн чечен чугаалары оларның сонургалын чаалап алырының магадылалы бар. Ону эң ылаңгыя авторнуң чоокта чаа үнгени "Карактарда чаштар" деп номундан эскерип болур: "Эндег-оолдун эңдээ", "Адаттынмас үжүк", "Шпаргалка", "Элик оглу", "Ыт мойнунда бижик", "Чарлал" дээн чогаалдарында ылап-ла бичиилерниң сагыш-сеткилин чедимчелиг шын дамчыткан. Чижээлээрге, "Шпаргалкада" школаларга болуп турар болуушкуннарны өоредиглиг кылдыр бижээн. Кол маадыр Олай-оол сан эртеминге хыналда ажылды кылып чадап кааш, класстың "математики" Сорулгадан шпаргалка бижиттирип алыр, ону кончук таптыг дүжүрүп бижээш, дужаапкан. Даартазында башкызы хыналда ажылдың түңнел демдектерин адаан. Олай-оол 2 демдек алган, ол аңаа бүзүрөөзүн. Чогаалчы Олай-оолдун ол үеде психологтук байдалын мынчаар дамчыткан: "Башкы Олай-оолдун баарынга дүүнүгү кыдыраажын салып каан. Ол эгезинде ону шымдай-дектей ажыдарындан дидимнээ. ...башкызы ырап, өске парталарга барганда, кыдыраажын ажыда соккаш, серт кыннып мөгүдей берген. Артында олурар Селикмаадан корткан чүве дег, кыдыраажының арнын ийи адыжы-биле дуй база каапкан. Сорулганың октап берген сыгыгланчак шпаргалказы бо чораан! Оон адаанда башкы 5 демдек салгаш: "Бодаан кижиге дедир эгидип бер. Хыналданы моон сонгаар бодун кыл" — деп каан болган. Олай-оол ам-на таптыг эскерип ораарга, шпаргалка-биле кыдыраашта хол үжүктери көңүс ийи аңгы болганнар". М. Дуюнгарның уругларга бижээн чечен чугааларында оол-

дар, уругларның омур-хевирлери езулуг-ла чараш болгаш бүзүрениг кылдыр чуруттунган деп санап турар бис.

Ынчангаш тыва литератураның чаа Күрүне стандартында школа программаның чогаалчының чогаалдары кирген болгаш өореникчилер М.Дуюнгарның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле улам ханы, чоок таныжар аргалыг болур.

"Торениң аяа", "Мөчөк ирей" деп чечен чугааларның кижилерни бодандырыптар кижизидикчи утка-шынары бедик. Чогаалчы амыдыралдың хөлгеленчек талаларын хойу-биле чырытканындан арагачылар, кем-херек үүлгедикчилери, наркоманнарның омур-хевирлери чуруттунган болзажок, оон чогаалдарының кол маадырларының хөй кезии бөдүүн чон аразындан үнген кижилер. Ол дээрге Бырлаңмаа угбай, Мөчөк ирей, салым-чолга, аарыгга кызгадатканнар: Нарын-Белек, Кежик дээш, оон-даа өске.

М.Дуюнгар бодунуң башкызы, профессор Владимир Гусевтиң "...Сээң чогаалдарыңа тыва черниң даглары, хемнери, тыва кижиниң көрүжү, бодаалы-биле чуруттунуп, тыва айттың маңы, тыва херээженниң өлөй ыры, тыва дылдың аяны, аялгазы-биле бижиттинер ужурулуг. А тыва кижиниң омур-хевирлери дээр-ле тыва (чогаалчы) кижиниң өскелерге дөмейлешпес, национал аажы-чаңының, үзел-бодалының, иштики делегейиниң байлааның дээжизидир" деп чагыын долузу күүседип шыдаан деп дидими-биле чугаалап болур.

Тываның улустуң чогаалчызы Ч. Куларның "Михаил Дуюнгарның чогаалдары амгы ниитилелдин кижилериниң мөзү-бүдүш болгаш угаан-бодал-биле сайзыралыңа база дыка салдарлыг" деп үнелээнинге каттышпастың аргазы чок. Ынчангаш амгы үеде Михаил Монгушович тыва чогаалдың хөгжүлдээнинге төлөпиг үлүүн кирип, чечен-мерген сөзү-биле идегелдиг, быжыг турушту ээлепкен деп дидими-биле чугаалап болур бис.

М.Дуюнгар амыдыралчы темаларны чырыдып, чону дээш сеткили аарып чораан чогаалчы дээрзин оон чогаалдары херечилеп турар. Оон арттырып каан чогаалдары хөй-хөй санныг номчукчуларны хөй-аът кирип, сагыш-сеткилин доюлдуруп дээрзинге бүзүрел улуг. Аныяк салгал, бистиң студентилеривис, оон чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын шинчилеп, курс болгаш диплом ажылдарын бижип турар. Чижээлээрге, Сат Н.В. Россияның Чогаалчылар болгаш Журналистер эвилелиниң кежигүнү М.А. Күжүгеттиң "М.Дуюнгарның чогаадыкчы салым-чаяаны", Ховалыг А.А. филология эртемнериниң кандидаты, доцент Е.Т. Чамзырынның удуртулгазы-биле "М.Дуюнгарның уругларга прозасының онзагайы" деп темалыг доозукчунуң квалификация ажылдарын бижээш, камгалааннар.

Тываның улустуң чогаалчызы Ю. Кюнегеш аныяк чогаалчы М.Дуюнгарга "Чүрөктерни чиңнеп чоруур" деп тураскаадыг шүлүүн бараалгаткан:

...Чогаалдарың, мөңгө дашта бижимел дег,

Чонуң биске арттырып каан өңчү-селиң —
Хоңчувүске хөгжүм ышкаш
Хоңчувүске хөгжүм ышкаш
Хөй чүс чылда чүрөктерни коңгаланып,
чиңнеп чорзун!

Ынчангаш М.М. Дуюнгарның чогаалдары тыва литератураның сайзыралыңа улуг үлүг-хуузу кириштирип, номчукчуларның сагыш-сеткилин холзедип, ам-даа хөй-хөй чылдарда чурттаар дээрзинге чигзиниг чок.

Е.ЧАМЗЫРЫН,

Тываның күрүне университетинин тыва филология болгаш ниити дылдар кафедрасының доцентизи, филология эртемнериниң кандидаты.

КОЖУУННАРЖЕ ҮНҮҮШКҮННЕР

Тыва Республиканың иштики херектер сайы Александр Лобанов база республиканың сарыг шажы чыларының удуртукчузу, ниң ИХЯ-ның чанында Хөй ниити чөвүлелиниң кежигүнү Буян башкы Эрзин суур № 11 полиция пунктузун ажылы-биле танышкан.

Баштай-ла олар полицияның омур-хевириниң эргий кезип көргөн, оон соң начальниг болгаш оон ажылдакчыларының ажыл-агыйжы чугааны кылган.

Сайыт биле лама-башкы сумунуң идепкейжи чурттакчы чону-биле ужурашкан. Кижиге бүрүзү сонургаан айтырыглар олар салып, долу харыыларны алыр арга болган. Бир дугаарында полицияже камгалал ажылдап кирип ап болурун чон сонургаан. Сайыт билдингир кылдыр тайылбырлап полицияже ажылга ИХЯ талазы-биле дээртен кижилерни хүлээп алыр.

Полиция пунктузунуң ажылы хамаарыштыр база айтырыглар эвээш болган: эзириктер сергедир чер, четпээннер ортузунда кем-херек үүлгедикчилери, арагалаашкынга удур демдек дээш, өске-даа. Социал педагог болгаш Эрзин ортумак школазының намысчыл пээннер талазы-биле инспектору аалчыга кичээнгейи дээш өөрүп четтирген илереткен болгаш намысчыл четпээннер талазы биле инспектор Рали Аракчааның аныяк ажылы, школада ажылдап турар "Полицияны аныяк өңүктери" отрядтың ажы херектерин демдеглээн. Отрядтың кежигүннери корум-чурумну быжыгларга-биле аныяк ажылдарга чорудуп, солун лекцияларын номчуп турарын онзаалап айткан.

Кожуун чагыргазының даргазы социал политика талазы-биле оралакчы Саяна Эгер Эрзинде участок шагдаларының чурттаар оран-сава-биле хандырылганың дугайында чугаалаан. Бижээш, жетте акша көрдүмнээ-даа болза, участка шагдаларын чурттаар оран-сава-биле хандырап талазы-биле хемчеглер алдында турарын ол дыңнаткан. "Көдээниң социал сайзыралы" программа езуугаар чугура херек кандыг документиленер дужааган чурттаар оран-сава тудуп алыр чер алыр биле оочурга туруп ап болурун ол тайылбырлаан.

Оон аңгыда сайыт хөй айтырыгларга харыылаан: эки тураның улусчу дружиналарының ажылы, полиция пунктузунуң септелгези, ОШАЧКИ-ден кирген торгасал акшалар кайнаар чарыгдаттынып турары. Эрзинниң шагдалар штады нежежер бис диге-ле, оон-даа өске айтырыглар сайыт динган. Сайыт долу тайылбырларны кылган.

Мындыг ужуражылгалар Хөй-ниити чөвүлелиниң кежигүннери биле ИХЯ-ның удуртукчуларының кожуннарже калыптарының ажыл-херээн ханы билип алырында аңаа үнелел бээрине болгаш чурттакчы чонун эрге-хоюлуга хамаарыштыр билимин бедиригге ажыктыг дээрзин Буян башкы демдеглээн.

Мая ДОГБАЛ,

ТР-ниң ИХЯ-ның парлалга албаны.

Монгуш Буян-Бадырғының 120 харлаарына уткуштур

ТӨӨГҮВҮСТҮ УТПАЙН, КАМГАЛАП ЧОРУУЛУҢАР

Эрткен чүс чылда Тываның күрүне төөгүзүңгө арктан шылгараңгай кижилерниң бирээзи Монгуш Буян-Бадырғы болур. Ол — салгал дамчаан күрүне удуртукчузу бооп амыдыралын эгелээш, Бүгү-Тываның тургузукчу хуралына Тыва Арат Республиканың Чазаның даргазына соңгуттурган баштайгы удуртукчуларның бирээзи. Тываны күрүне кылдыр, делегейниң бир субъектизи кылдыр тургузуп шыдааннарның бирээзи. Ооң ачызында Тыва 1921-1944 чылдар үезинде тускай күрүне — Тыва Арат Республика бооп, багай эвес амыдырап-чурттап, хөгжүп келгенин утпаалыңар. Тываның ол үе-чадада эртип келген амыдыралының дугайында хөй санныг документи, чуруктар Тываның Күрүне архивинде шыгжаттынып чыдар.

Ону төөгүчүлөр, чогаалчылар, журналистер боттарының чогаалчы ажылдарына ажыглап турар. Ынчалза-даа Монгуш Буян-Бадырғы бистиң төөгүвүске, тыва үстүң төөгүзүңгө, Тыва күрүне тургузукчуларының эң кол кирекилерниң бирээзи бооп арткан, ону эмин эрттир мактап, бак-каскааннаан херээ чок боор.

Чүге дээрге, төөгү безин чүс чыл бижиттинмээн боор. Ол «хөлүн часпаан» боор, «өдү-чазыкпаан» бооп болур. Ылаң-күрүне удуртукчуларының, улуг баштыңнарының болганчок-таваржыр чүүлдеридир. Монгуш Буян-Бадырғы — кончуг нарын, үелерниң үскүлежишкенин үезинде чурттап, бодунуу-е бодап, бодунуу-биле кылыр кылдыг чораан аныяк удуртукчу, чонунуң ол үедеги лидери-дир. Буян-Бадырғының адазы Буурул деп чонга хүндүткелдиг, быжыг туруштуг, «кадыг» нарынның бирээзи чораан. Тыва-Улустуң чогаалчызы Монгуш Борохович Кенин-Лопсан бодунуң тамчык улуг ажылы «Буян-Бадырғы» деп роман-эссезин ар-материалдарын база Национал архивиниң фондузундан ажыглап,

бо улуг хемчээлдиг чогаалды тургузуп, чонга элп төнмөс өңү кылдыр арттырып каан. Бо роман-эссезе Буурул Ноян Ус аксынга бир улуг чалалгага чорааш, чуртунга келгеш, удаваанда аар аарааш, (узун хуусаалыг хорананган) чок болганын база айтып турары солун барымдаа бооп арткан. Адазы чок апарганының соонда аныяк Буян-Бадырғы ол үеде салгал дамчаан эрге-чагырганы холга алган. Ол үеде турган езу-чурум-биле Монгуш Буян-Бадырғыга Хүн ноян деп эрге-дужаалды тывысканының дугайында документ Тываның Күрүне архивинде база бар. Ам ооң очулгазының кол утказын кирип көрей. Баштайгы очулганы 1967 чылдың октябрь айның 16 хүнүнде эрги моол дылдан Оюн Лундуп кылган.

Хемчиктиң тываларын эргелеп-башкарган Хүн ноян Буян-Бадырғының адынга Чалганза кудукту төп черден база Чазакты хаан аймакты эргелеп чагырган даргазындан келген дужаал езу-гаар Буян-Бадырғыже Хүн ноянның эрге-дужаалының таңмазын чоруткан бооп турар. Ол таңманы чедирген кижини хүндүлөп, уткуп алгаш, ол таңма каш айның каштың хүнүнден эгелеп күш-

Чурукту Тываның Күрүне архивиниң фондузундан алган.

түз болуп кирерин дарый дыңнадырын ында айыткан болуп турар.

Монгуш Буян-Бадырғы бодунуң хары бижиинге таңманы хайрааты Камбы-Лама Дактан-Чамзы биле чагырыкчы Езутудан хүлээп алганын, ол таңма 5 айның 20-де ажыл-херекке коштунуп киргенин дыңнаткан. Ол дужаалды Таңды Тываның сайыды Комбу-Доржуга, Тожу тыва-

ларын эргелеп чагырган Тогмитке, Бээзи кожуунну эргелеп чагырган Дамдын-чапка база моолдун Сайын Ноян Хаан аймааның Өөлеттиң бээли чергелиг Салчак кожууннуң бээзи Сандак-Доржунуң ооң албатызы тываларны чагырып олурар дарга чагырыкчы Дамдынчапка база чарлап чорутканын бижип дыңнаткан.

Долузу-биле бо документи Тываның Күрүне архивинден таныжып болур аргазы бар. Бо төөгүлүг болушкунуң үезин бодап көөр болза, 1913 чылдың май айның 20 үезинде болуп турган хевирлиг. Ол үеде делегейге эпохалыг ужур-уткалыг болушкуннар удаа-дараа болуп турган. 1914 чыл. Бирги делегей дайыны. Тывага хамаарыштыр алыр болза, Урянхай край (Тыва чурту) Россия империязының протекторатының хайгааралына алдынган. 1917 чылда Россияга Октябрь революциязы тирилээн. Бир ниитилел хөгжүлдөзү өске ниитилел хөгжүлдөзү — социалистг ниитилел хөгжүлдөзү сайырап эгелээн. Октябрының салдары Тывага база чедип келген. Ындыг нарын үеде ол ажылдап-чурттап чораан.

Үелерниң ыңдыг дүрген өскерлинишкннерге Буян-Бадырғының үзел-бодалдарына салдар чедирип, кандыг шиитпир үндүреринге нарын байдалды тургузуп турганы чугаажок. Ынчалза-даа Тыва тускай күрүне болуп, бодунуң шилип алган оруу-биле сайырап хөгжүзүн дээш ол эң-не быжыг туружун ээлеп чораан. Чамдык төөгүчүлөр Буян-Бадырғы Тываны Моолга каттыштырар деп турган, ооң соонда

Россияга каттыштырар деп барган деп, өскээр чугаалаарга, ол бо талаже чайгылчак туруштуг кижичораан дээн уткалыг бижип турар. Долгандыр улуг күрүнелерниң аразына турган, ол бо таладан ыйышкынны боду көрүп, билип турган, ам арта ызыгуур салгаан удуртукчу кижиге ыңдыг бодалдар турган-даа чадавас. Ынчалза-даа Тыва күрүнени тургузарына ол кандыг-даа чайгылш чок быжыг туружун салбайн, Тыва Арат Республиканы тургузарына кол турушту ээлээн күрүне ажылдакчызы болур. Монгуш Буян-Бадырғы Тыва күрүнени чааскаан тургуспааны билдингир. Ол аңгы тема-дыр, оларның дугайында тускай бижиир болза эки деп бодай-дыр мен.

Эрткен чылын Тыва Республиканың Чазак кончуг улуг күженишкннерни үндүрүп тургаш, Республиканың 90 чыл болган оюн демдегеп эрттиргени бистиң төөгүвүске чырык арын кылдыр артып каар. Ол, бир-ле дугаарында, Чазак Даргазының бодунуң чонун, чонум бар деп хүндүлөп көргениниң өндүр улуг демдээ болур. Ол төөгүлүг болушкун келир салгалывыска быжыг чөлөнгөш, үндөзүн барымдаа бооп артып каар.

Үелер каян-даа белен турбаан. Үе бүрүзү берге-даа болза, ол бодунуу-биле онзагай. Монгуш Буян-Бадырғы ышкаш ыңдыг ыракшыл угаанныг, маадырлыг, сыныш чок тура-соруктуг өгбелеривистиң ачызында тыва чон ыдыктыг Тыва чуртун камгалап, муң-муң чылдар эртир чурттап келген, моон соңгаар-даа чурттап арттар. Ынчангаш чуртувусту, төөгүвүстү, өгбелеривисти, дылывысты, культуравысты утпайн, камгалап-карактап чоруулуңар.

Маадыр КУУЛАР,
Тыва Республиканың Күрүне архивиниң кол специализи.

АЛДЫН-КУЙ УГБАМ

Черден үнген ыяш дазылдыг, а чырык өртемчейге өрүттүнген кижича ада-иелиг. Авамның иези Оюту ырган-авам биле Алдын-Куй угбамның авазы бандыжап — кады төрөөн угбашкылар. Бодундан авам улуг боорга, мени угбам дуңмай дээр кижича.

Алдын-Куй угбам — алыс боду эгиз, негелделиг, шиитпирлиг. Ус-шевер, даараныр чораа-биле алды ажы-төлүңгө идик-чүргүлчү боду даарап кедирип-ан: тон, фуфайка, чеңи-чок, тең, платье дээш-ле... Ооң утпаан чинге-таразын Кара-Александр) эжим-биле аныякыска кожа болгаш кады аар чордувус.

Угбам кожаларын арыг-силини-кайгадыр чораан. Шаандакы ессияның уржуундан үжүк-маа, чүткүлдүү-биле уругла-ны шуптузун эртем-билиглиг-лер кылдыр өстүрүп каан. Ичче чок чурттап чоруур тө-еринерге дузалажып чоруур деп уругларын чагып чо-он меңээ чугаалап каан. Ол-даа кайы хамаанчок черге-биле аас былаажып көрбөөн-Авам бир катапта чүге хора-а, «Феодал кижича уруу» дээрге,

адазы бай кижича чораан-дыр аа деп бодап каан мен. Ол-даа ынчаар уттундурган чүве.

Комбуй-оол честем «Искра» колхозтуң пилорамазына, дээрбе-зинге тараа тыртып, дизельдиг-электри станциязынга шаңнал-мак-талдыг ажылдап чораан. Аныяк чорааш, ол хүрежир турган. Ол со-нуургалын ооң оглу дөзөп салгаан. Угбам, честем сөөлүңде хөй чыл-дарның дургузунда малчыннап-даа чордулар.

Өг-бүле улус аразына чүү турбас боор. 60 чылдар эгезинде честем эзириинде: «Ук-төөгүзү бак Буян-Бадырғының уруу» — дээрге, ынчан херекке-даа албас турган мен. Бир катап акызы Ооржак Со-дунамбил даайым: «Алдын-Куйнун төрөөн адазы Буян-Бадырғыны айттыг улус сүрүп алгаш бар чор-да, ол доктаалкаш, хөй када-рып чораан дуңманың бажын чыт-тааш: «Ма, уруу» — дээш, мөңгүн билзек белекке берген дээр чо-

раан. Улуг ноянның берген белээ — билзээн салаазына суп алгаш органын караам-биле көрген мен» — деп бадыткап оарын дыңнаан мен.

Шаанда Сундуй-оол акыйның угбам суга бо-ла олурарын көөр кижича мен. Канчаар төрөл турганын бичии кижича сонугураваас турдум. Сөөлүңде билип кээримге, ноянның азырап каан оглу Сундуй-оол Чам-бал-оолович ол чорду.

Угбам кижилер чанынга хөө-ревес чаңныг. Бодунуң дугайында черле мактанып көрбөөн. Улуг но-яныг төрөөн уруу дээрзин кыры-гыже улустан чажырып келген. Ооң бадыткалы кылдыр шыңзыда-рым болза, Монгуш Борохович Кенин-Лопсанның «Буян-Бадырғы» деп ийи томнуг роман-эссезинде Донгак Барыкаанның сөстөрүн киридим: «Алдын-Куйнун көрген мен, адазы-биле дөмейи кончуг чораан». Шынап-ла, аныяк шаанда шевергин, силиг, чаражы аажок кижича. Улуг ыдыктыг өгбевистиң тө-рөөн кызының дугайында биживи-шаан, ажы-төлүн кысказы-биле таныштырайн.

Самбуу Комбуй-оолович — шилгедек мага-боттук, орлан-эрес аажы-чаңныг. Мерген угаанныг, бу-

рунгаар көрүштүг кижича чораан. 60-70 чылдарның аныяктары ону кончуг эки билер, таныыр. Ол 1972 чылда Кызылдың педагогика ин-ститудунуң филология факульте-дин дооскан. Улуг-Хемниң Ийи-Тал суурга башкылап ажылдап чорааш, чок болган.

Александра Комбуй-ооловна — Москваның технология инсти-тудун дооскан. Бичежек мага-бот-тук, кыдырык, улуг, хүрең кара-ктарлыг. Ажыл кылганда кежээзин улус магадап ханмас. Күрүнениң үндүрүг инспекциязынга чурттал-газының сөөлгү хүннеринге чедир ажылдаан.

Оюмаа Комбуй-ооловна — оожум-топтук бүдүштүг кижича. Өөнүн ээзи чок апаарга, уругла-рын кызып өстүргөш, эртем-би-лигге чедирген. Хереглекчилер ни-итилениге бухгалтерлеп, садыг-жылап ажылдап чораан. Амгы үеде Хову-Аксында амыдырап-чурттап орат.

Яков Комбуй-оолович — аказы ышкаш дыдыраш, кара чаштыг, кыдырык карактарлыг кижича. Аны-янда Чадаананың автобаазына чол-аачылап чораан. Амгы үеде өөнүн ишти Светлана Бады-Белек-овна-биле кады хуу сайгарлык-чылар.

Кара-Монгуш (Владимир) Комбуй-оолович — республиканың Хүреш федерациязының даргазы-ның оралакчызы. Чонунга, төрел-деринге дузааргак, баштак аажы-чаңныг кижича. Чадаананың кырган-нар болгаш инвалидтер бажыңы-ның директору.

Екатерина Комбуй-ооловна — өг-бүлезиниң хеймери. Шевергин, чараш шырайлыг, кызымак, кежээ, хөглүг-баштак, чугаакыр кижича. Ада-иезиниң чуртун кагабайн, ма-лын малдап, Бажың-Алаак суму-зунда уруглар садында ажылдап чоруур. Ачазын 80, а авазын 86 харга чедир чанынга азырап, карактап, сөөлгү оруунче үдээн уруу-дур.

«Шаг-шаа-биле турбас, чавыл-дак көгү-биле чытпас» дээр-ле-шын. Ыдыктыг өгбевис, Даа ко-жуунуң нояны чораан Монгуш Бу-ян-Бадырғының 120 харлаарын ут-куштур ооң бүгү-ле төрелдеринге база эгиттинмес улуг күжүн үндү-рүп, ийи томнуг роман-эссени би-жээң чогаалчысы Монгуш Борох-ович Кенин-Лопсанга байыр чедир-бишаан, черге чедир мөгейдивис.

Зоя СЕРЕН-ООЛ,
Тыва дыл болгаш чогаал башкызы.

Чөөн-Хемчик кожуун.

Олча-омактыг чоруңар!

СЕЗОННУ АЖЫТКАН

Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитеди 2009 чылдың январь 10-да Россия Федерациязының Чазаның "Аңнаар кылдыр көрдүнген аң аймаан даялаарының дугайында" №18 доктаалыга, 2011 чылдың август 1-де Тыва Республиканың Чазаның Даргазының "2011 чылдың август 1-ден 2012 чылдың август 1-ге чедир үеде Тыва Республиканың девискээринге аң курлавырларын тыварының лимиттеринин дугайында" №110 чарлыгына, 2008 чылдың январь 28-те Тыва Республиканың Чазаның №23 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың Аңнаашкын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитединин дугайында дүрүмге болгаш 2011 чылдың 07.20-де Россияның Бойдус яамызының "2011-2012 чылдарның аңнаашкын сезонунда аң курлавырларының хевирлерин тыварының лимиттерин дугуржурунун дугайында" № 05-15-29/10717 чагаа-зынга дүүштүр Тыва Республиканың девискээринге часкы-чайгы

аңнаашкын сезонунун ажыт-тынганын чарлаан №16-0 дужаалды бо чылдың апрель 13-те үндүрген.

Федералдыг болгаш республика ужур-дузалыг онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринге аңнаарындан аңгыда, аң-мең аймаан дараазында хуусааларда даялаарын чөпшээрээн:

— хүрең адыгы — 2012 чылдың апрель 20-ден май 20-ге чедир;
— 10 хардан өрү назылыг эр тени — 2012 чылдың май 1-ден 31-ге чедир;

— өл мыйыс үезинде сыынны — 2012 чылдың июнь 1-ден июль 15-ке чедир;

— бо чылын төрөөн черлик кыс хавандан аңгыда, каш-даа харлыг черлик хаванны — 2012 чылдың июнь 1-ден июль 31-ге чедир;

— арга-арыг кужун — 2012 чылдың апрель 28-тен май 13-ке чедир;

— сугга эштер куштарны: эр касты болгаш өдүректи, Россия Федерациязының Кызыл дептеринде болгаш Тыва Республиканың Кызыл дептеринде киргеннерден

аңгыда — 2012 чылдың апрель 28-тен май 13-ке чедир.

Сезон дургузунда эр кара кушту 2-ни, эр күртүнү — 5-ти, эр өдүректи — 12-ни, достак-чаакты — 6-ны, касты — 2-ни тыварын чөпшээрээн.

Республиканың арга-арыгларында өрт айылының улуг болуп турары-биле холбаштыр аң курлавырларын тыварының болгаш ачы-дуза чедиреринин путевкаларын тыпсырының чөпшээрелин Тыва Республиканың Арга-арыг ажыл-агыйының болгаш оон кожуннарда салбырларының тывысканы эртирилге бижиктерин барымдаалап, аңчыларга бээр.

Мал-маган, аң-мең аймаанга болгаш кижилерге айыылдыг хамчыктың неперээр чоруун болдур-базы-биле аң-мең аймааның өлген чоруунун фактыларының дугайында комитетче болгаш ветеринария хайгааралының органнарында дыңнадырын аңчылар ин-спекторларына, аңчыларга ук дужаал езугаар дааскан.

АЖЫЛДАП ТУРАРЛАРНЫҢ НЕМЕЛДЕ ЭМЧИ ШИНЧИЛГЕЗИ

Ажылдап турар хамаатыларның 2012 чылда немелде эмчи шинчилгезин Тыва Республиканың девискээринге 2012 чылдың март айда эгелээр. Бо чылын немелде шинчилгени ажылдап турар 8000 хамааты эртер уjurлуг. Шинчилгенин кол сорулгазы болза, аарыгларны, оон иштинде социал аарыгларны баш удур тодардыры болгаш болдурбазы.

Ажылдап турар хамаатыларга немелде шинчилгени медицинаның дараазында 20 организациязы боттандырат:

1. ТР-нің "Хоорай поликлиника-зы" ККБА (күрүнениң кадык камгалалының бюджет албан чери);
2. ТР-нің "Республиканың консультация-диагностика поликлиника-зы" ККБА;
3. ТР-нің "Республиканың №2 эмнелгези" ККБА;
4. ТР-нің "Бай-Тайга КТЭ" ККБА;
5. ТР-нің "Барыын-Хемчик КТЭ" ККБА;
6. ТР-нің "Чөөн-Хемчик КТЭ" ККБА;
7. ТР-нің "Каа-Хем КТЭ" ККБА;
8. ТР-нің "Кызыл КТЭ" ККБА;
9. ТР-нің "Мөңгүн-Тайга КТЭ" ККБА;
10. ТР-нің "Өвүр КТЭ" ККБА;
11. ТР-нің "Би-Хем КТЭ" ККБА;
12. ТР-нің "Сүт-Хөл КТЭ" ККБА;
13. ТР-нің "Танды КТЭ" ККБА;
14. ТР-нің "Тере-Хөл КТЭ" ККБА;
15. ТР-нің "Тес-Хем КТЭ" ККБА;
16. ТР-нің "Тожу КТЭ" ККБА;
17. ТР-нің "Улуг-Хем КТЭ" ККБА;
18. ТР-нің "Чаа-Хөл КТЭ"

ККБА;

19. ТР-нің "Чеди-Хөл КТЭ" ККБА;

20. ТР-нің "Эрзин КТЭ" ККБА;

2012 чылда организас-эрге-хоойлу хевир-даа, өңү-даа хевир хамаанчок организацияларда ажылдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттирет. Бо чылын немелде шинчилгени каш-даа хар-назылыг ажылдап турар, ону 2009-2011 чылдарда эртпээн хамаатылар, а ол ышкаш күш-ажылдың хоралыг (айыылдыг) байдалдарында ажылдап турар хамаатылар, медицинаның ханылаткан шинчилгезин эртпээн болгаш 2006-2008 чылдарда, немелде шинчилге эрткен-даа болза, илереттинген аарыгның уржуунда диспансер хайгааралына аялдыңган хамаатылар эртер.

Немелде шинчилге эртер ажылдап турар хамааты ыяал-ла медицина камгаладылгасына камгалаткан турар болгаш БМК-ның күштүг болуп турар медицина полизин алган турар уjurлуг.

Шинчилгениң лаборатория шинчилелдеринин болгаш эмчи көрүлделеринин хемчээлин 2010 чылдың 02.04-те РФ-тин Кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө яамызының "Ажылдап турар хамаатыларның немелде шинчилгезин эрттиреринин чурумунун дугайында" №55н дужаалы-биле (2012 чылдың 01.31-де РФ-тин КСХЯ-ның №70 дужаалының эдилгези-биле) тодараткан.

Шинчилгени специалист эмчилер: терапевтер, хирургтар, неврологтар, офтальмологтар, акушер-гинекологтар эрттирет. Оон аңгыда дараазында лаборатория болгаш шинчилге шинчилелдери база ында кирген:

— ханның клиниктиг анализи;

— ханның биохимиктиг анализи (ниити белок, ханда холестеринниң деңгели, ханда чигириниң деңгели, ханның дестелчек кезээнде холестеринниң деңгели, ханның дестелчек кезээнде триглицеридтерниң деңгели, ханның креатининиң деңгели, сидик кислотазының деңгели, ханның билибуруниниң деңгели, ханның амилазының деңгели);

— тускай СА-125 онкомаркер (45 хардан өрү назылыг херээжен-нерге);

— тускай PSI онкомаркери (45 хардан өрү назылыг эр улуска);

— цервикал каналының цитологтук шинчилелдери;

— сидиктиң клиниктиг анализи;

— электрокардиография;

— флюорография (2 чылда бир катап);

— маммография (40 харның соонда 2 чылда 1 катап).

Организацияларның ажылдакчыларының шинчилгези дээш медицина организацияларына төлевирини БМК-ның Тыва Республика талазы-биле девискээр фондузу боттандырат, ынчангаш кайы-даа өңүнүн организацияларына шинчилге халас болур. Ажылдап турар бир хамаатыга онааштыр шинчилге эрттиреринин чарыгдалының нормативи 2012 чылда 1418,0 рубль болуп турар.

Боттарының организацияларының ажылдакчыларын 2012 чылда немелде шинчилге эртеринге киржирин хандыраарын өңүнүн кайы-даа хевиринин организацияларының удуртукчуларындан БМК-ның Тыва Республика талазы-биле девискээр фондузу дилеп тур.

В.Н. ХУРАГАН,
мурнады хөгжүдөр «Кадык-шыл» национал төлевилелдин талазы-биле килдис начальниги.

Төрүттүнген хүнүңер-биле!

Бистин эргим, хүндүлүг, ынак ачавыс Өвүр кожунунун Салчак сумузунга малчыннап чораан **Владимир Көкович КАРА-САЛ** апрель 18-те 50 харлаан. Ол — 3 кыстың, 2 оолдун хүндүткелдиг ачавыс чаңгыс уйунун эргим кырган-ачавыс.

Ачавыс чурттап келген назынында эки чүүлдерни кылып, улус чонунун аразына ол экиргек, дузааргак, хүндүлээчел, кижилерге кичээнгеилг чоруун көргүзүп келген. Ынчангаш ынак ачавыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр аас-кежикти, каң дег кадыкшылды болгаш ажы-төлүнүн аразына ам-даа 50 чыл дургузунда чорууру сеткиливис ханызындан күзедивис.

Хүндүткел-биле,

уруглары, күдээлери, уйнуу.

Бистин эргим, ынак ававыс **Виолетта Кууларовна САЛЧАН** апрель 18-те 45 харлаан. Ол аныяндан мынчага чедир чымыштыр ажыл-ижинде шаңнал-макталдыг ажылдап чоруур. Ада-незинин хеймери болуп өскөн болгаш, ававыстың сеткили аажок чымчак дыңзыг сөс дыңнаас, ажы-төлү бистерге безин бедик үн-биле, чүтү чугалавас кижиге. Сактып, билип келген үевистен ававыстың өлгө-ырын дыңнап өзүп, сагыш-биле таалайга алзывыткаш, экин орта бажывысты салып, эргеленип, чассып олургулаар бис.

Төрүттүнген хүнүн таварыштыр ававыска өртемчедейе бүгү-бар өлчей-кежиктиң дээжизин сөңневишаан, сеткил-чүрээвиштин ханызындан дараазында одуругларны бараал-гаттывыс:

Аксы-сөзү чымчак, ээлдек,
Алыс боду оожум, топтуг,
Артык сөс чок, хөңнү уян
Авам биске үлегерлиг.
Уругларны, улугларны
Угадылгыг чагып сургаар,
Уран-чечен мээң авам
Улус-чонга хүндүткелдиг.

Уруглары Виомира, Виола, Айдыс, Айымы.

Дыңнадыглар

Каа-Хем кожунунун чагыргазынче **Олег Сергеевич Ондрука** көдээ ажыл-агыйның ажылгал (тарылга) черлеринден Тыва Республиканың Каа-Хем район, Бүрен-Хем суур, Хам-Дыт деп черде ниити шөлү 8000 дөрбелчин метр (шөлдү чижеглеп санаан, чер ажылдарын кылга соонда тодараттынар) чер участогун тараачын (фермер) ажыл-агый чорудары-биле 49 чыл хуусаада арендага бээрин дилээн билдиришкен кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлап хүнден эгелеп 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкен Каа-Хем кожунунун чагыргазы хүлээп алып.

Каа-Хем кожунунун чагыргазынче хамааты **Сергей Аяаев Казолдан** көдээ ажыл-агыйның ажылгал (тарылга) черлеринден Тыва Республика, Каа-Хем район, Бүрен-Хем суур, Чинге-Хем деп черде ниити шөлү 150000 дөрбелчин метр (шөлдү чижеглеп санаан, чер ажылдарын кылган соонда тодараттынар) чер участогун көдээ ажыл-агыйга ажылгаары-биле 49 чыл хуусаада арендага бээрин дилээн билдиришкен кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо медээни парлап хүнден эгелеп 30 хонук дургузунда аңаа удурланган билдиришкен Каа-Хем кожунунун чагыргазы хүлээп алып.

Күш деп санаар

2007 чылдың июнь 9-та Кызылдың эрге-хоойлу техникумун доосканының дугайында **Чингиз Хаяевич Ооржактың** адынга тывыскан № СБ-6063956 дипломнун читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2012 чылдың ийги чартык чылында «Шын» солунунун чагыдылгасы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тыва-печать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар дээрзин дыңнадып тур бис.

Ынчангаш «Шынны» чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту — бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс.

ХҮНДҮЛҮГ ЧОНУВУС!

«ШЫН» СОЛУННУ ҮЕЗИНДЕ
ЧАГЫДЫП НОМЧУНАР
ЧАГЫДЫЛГА УЛАМЧЫЛАП
ТУРАР.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамызы.

Кол редактор **С.С. МОНГУШ.**

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru
КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, ооредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефон-че долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8430. Чагыг 44. Номериң парламгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 17.00.

Расч. счет № 40603810400000000263
Корр.счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникацияларына хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннун Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко улусу).